Kennisstilte moet ook doorbroken worden

De doorwerking van de Trans-Atlantische slavernij op het ontkennen van medische kennis communities in de binnenlanden van Suriname

Inleiding

De VN resolutie A/80/L.48 over het benoemen van de Trans Atlantische Slavernij en Slavenhandel (TASS) als ernstigste misdrijf in de geschiedenis van de mensheid heeft wereldwijd veel opgezien gebaard. Wat in het licht van de het doorbreken van de kennisstilte in deze resolutie staat is dat het oproept om wetten, programma's en services (de gezondheidszorg is niet alleen een beleidsterrein maar ook een service) aan te pakken om: racisme en systemische discriminatie te agenderen en aktie op te ondernemen. Er zijn trouwens vele VN resoluties die al lang(er) hinten op doorbreken van de kennisstilte. Bijvoorbeeld resolutie 68/237 van 23 December 2013 (International Decade for People of African Descent).

De afgelopen jaren is in Nederland steeds meer aandacht ontstaan voor de maatschappelijke doorwerking van TASS. Waar het debat aanvankelijk vooral werd gevoerd vanuit historisch, juridisch en moreel perspectief, groeit inmiddels het inzicht dat slavernij ook een gezondheidscomponent heeft. Gezondheid wordt immers niet alleen bepaald door genetische factoren of individuele leefstijl, maar ook door historische ervaringen, maatschappelijke omstandigheden en collectieve herinneringen.

Een belangrijke bijdrage aan deze discussie vormt de *Eindrapportage Gezondheidseffecten van Slavernij* van de Antropologische faculteit van de Universiteit van Amsterdam in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Het rapport laat zien dat de gevolgen van slavernij niet zijn verdwenen met de formele afschaffing ervan, maar op uiteenlopende manieren doorwerken in het leven van nazaten van tot slaaf gemaakten in Nederland en Suriname. Daarbij gaat het niet alleen om sociaal-economische achterstanden of ervaringen van discriminatie, maar ook om psychische gezondheid, intergenerationele overdracht van trauma en vertrouwen in maatschappelijke instituties.

Minder zichtbaar, maar minstens zo belangrijk, is een andere erfenis van het slavernijverleden: de verdringing van kennis. Slavernij betekende niet alleen de exploitatie van lichamen, maar ook de toe-eigening en marginalisering van kennis. Dat geldt in het bijzonder voor de geneeskundige kennis die tot slaaf gemaakte Afrikanen meenamen naar de Amerika's en die zich in Suriname verder ontwikkelde in wisselwerking met inheemse kennis en de uitzonderlijke biodiversiteit van het Amazonegebied. Het symposium van Juni 2026 van het Comité 30 Juni/1Juli Haarlem besteedt aandacht aan het doorbereken van de kennisstilte.

Juist deze dimensie verdient meer aandacht. De geschiedenis van slavernij is niet alleen een geschiedenis van verlies, maar ook van overleving, kennisontwikkeling en culturele veerkracht.

Slavernij als determinant van gezondheid

De moderne gezondheidswetenschappen erkennen steeds nadrukkelijker dat gezondheid wordt beïnvloed door maatschappelijke factoren. Armoede, uitsluiting, onderwijsniveau, huisvesting en sociale veiligheid hebben aantoonbare effecten op lichamelijk en psychisch welzijn. Tegen deze achtergrond is het niet verrassend dat ook historische systemen van onderdrukking langdurige gezondheidseffecten kunnen veroorzaken.

De trans-Atlantische slavernij was gedurende eeuwen gebaseerd op extreme fysieke uitbuiting, geweld, ontwrichting van familiestructuren en systematische ontkenning van menselijke waardigheid. Voor miljoenen Afrikanen betekende dit verlies van vrijheid, land, familiebanden, culturele identiteit en sociale bescherming.

Het VWS-rapport laat zien dat de gevolgen hiervan niet uitsluitend in het verleden liggen. Historische ervaringen kunnen worden doorgegeven via familieverhalen, opvoedingspatronen, culturele herinneringen en maatschappelijke structuren. Bovendien ervaren veel nazaten van tot slaaf gemaakten nog steeds de gevolgen van racialisering en institutionele ongelijkheid.

In internationale literatuur wordt dit aangeduid als intergenerationele of transgenerationele overdracht van trauma. Daarbij gaat het niet om een eenvoudige overdracht van leed, maar om complexe processen waarbij ervaringen uit het verleden mede vormgeven aan hedendaagse copingstrategieën (de manieren, gedragingen en gedachten waarop je omgaat met stress, problemen of ingrijpende gebeurtenissen), identiteitsvorming en gezondheidsuitkomsten.

Tegelijkertijd waarschuwen onderzoekers ervoor om nazaten van tot slaaf gemaakten uitsluitend vanuit kwetsbaarheid te benaderen. De geschiedenis van slavernij is immers eveneens een geschiedenis van verzet, aanpassingsvermogen en culturele creativiteit. Juist deze dimensie verdient een prominentere plaats in onderzoek en beleid.

Suriname als laboratorium van kennis

Wanneer slavernij uitsluitend wordt beschouwd als een systeem van uitbuiting, blijft een belangrijk deel van de historische werkelijkheid buiten beeld. Tot slaaf gemaakte Afrikanen arriveerden niet als mensen zonder kennis of vaardigheden. Zij brachten uitgebreide kennis mee over landbouw, voedselproductie, ecologie, metaalbewerking, religie en geneeskunde. In Suriname ontmoetten deze kennistradities de kennis van inheemse bevolkingsgroepen en de ongekende biodiversiteit van het tropisch regenwoud. Hierdoor ontstonden nieuwe vormen van medische en ecologische kennis.

Vooral binnen marrongemeenschappen ontwikkelde zich een omvangrijk repertoire van kruidenkundige toepassingen, behandelmethoden, verloskundige praktijken en preventieve gezondheidszorg. Deze kennis werd mondeling overgedragen en bleef vaak buiten de koloniale archieven. Het paradoxale resultaat is dat sommige van de meest waardevolle kennisvormen uit de koloniale samenleving nauwelijks zichtbaar zijn in geschreven bronnen. Historici beschikken over gedetailleerde gegevens over suikerproductie, koffie-export en plantageadministratie, maar veel minder over de medische expertise van de mensen die deze samenleving feitelijk in stand hielden.

De koloniale productie van onwetendheid

De afwezigheid van Afro-Surinaamse geneeskundige kennis in officiële geschiedschrijving is geen toeval. Zij weerspiegelt een koloniale hiërarchie van kennis. Europese wetenschap presenteerde zichzelf lange tijd als universeel en objectief. Kennis afkomstig van Afrikaanse, inheemse en andere gekoloniseerde bevolkingsgroepen werd daarentegen vaak geclassificeerd als volksgeloof, magie of folklore.

Dit proces wordt in de hedendaagse wetenschap steeds vaker beschreven als epistemische uitsluiting of epistemisch onrecht. Niet alleen mensen werden onderworpen, maar ook hun manieren van weten. In de koloniale praktijk was de situatie echter veel complexer. Plantagehouders, botanici, zendelingen en artsen maakten regelmatig gebruik van lokale kennis over medicinale planten, tropische ziekten en voeding. Die kennis werd vervolgens opgenomen in koloniale netwerken van wetenschap en handel, vaak zonder erkenning van de oorspronkelijke kennisdragers. Daardoor ontstond een opmerkelijke paradox. Terwijl

Afro-Surinaamse geneeskunde officieel werd gemarginaliseerd, profiteerde de koloniale samenleving tegelijkertijd van de praktische waarde ervan.

Het VWS-rapport en de blinde vlek van kennis

De kracht van het VWS rapport ligt in de erkenning dat gezondheidseffecten van slavernij niet uitsluitend individueel zijn, maar ook institutioneel en maatschappelijk.

Het rapport besteedt aandacht aan historische trauma's, discriminatie, culturele factoren en de noodzaak van meer cultuursensitieve zorg. Daarnaast wordt erkend dat verschillende vormen van kennis en gezondheidservaringen binnen Afro-Caribische gemeenschappen vaak onvoldoende worden meegenomen in onderzoek en beleid. Tegelijkertijd maakt het rapport een belangrijke lacune zichtbaar. De traditionele medische kennis van Afro-Surinaamse en Afro-Caribische gemeenschappen wordt wel genoemd, maar niet systematisch onderzocht.

Dat is begrijpelijk, omdat de opdracht van het onderzoek primair lag bij gezondheidseffecten. Toch wijst deze afwezigheid op een belangrijke vervolgopgave. Wanneer gezondheid wordt beschouwd als onderdeel van cultureel erfgoed, kan de geschiedenis van slavernij niet volledig worden begrepen zonder aandacht voor de kennis die tot slaaf gemaakten ontwikkelden en doorgaven.

Van erkenning naar economische waardering

Een volgende stap in het maatschappelijke debat zou moeten bestaan uit de economische waardering van deze kennis. Historisch onderzoek naar slavernij heeft terecht veel aandacht besteed aan de economische winsten die koloniale mogendheden uit slavernij hebben gehaald. Veel minder aandacht bestaat voor de economische waarde van kennis die door tot slaaf gemaakten werd geproduceerd.

Geneeskrachtige planten, landbouwtechnieken, voedingskennis en ecologische expertise vormden allemaal vormen van menselijk kapitaal. Zij droegen bij aan de overleving van gemeenschappen en leverden indirect economische voordelen op voor koloniale samenlevingen. Internationaal groeit de belangstelling voor modellen waarbij traditionele kennis niet uitsluitend wordt beschermd als cultureel erfgoed, maar ook wordt erkend als intellectueel eigendom. Binnen biodiversiteitsverdragen bestaan inmiddels mechanismen voor benefit sharing: het delen van opbrengsten wanneer traditionele kennis commercieel wordt benut.

Een vergelijkbare benadering zou ook relevant kunnen zijn voor Suriname en Nederland. Niet als instrument van commerciële exploitatie, maar als vorm van historische rechtvaardigheid en kennisherstel.

Een agenda voor de toekomst

Om de kennisstilte rond Afro-Surinaamse geneeskunde te doorbreken zijn vier stappen noodzakelijk.

- Ten eerste is grootschalig interdisciplinair onderzoek nodig waarin historici, etnobotanici, antropologen, gezondheidswetenschappers en gemeenschappen samenwerken.
- Ten tweede moet worden geïnvesteerd in het vastleggen van orale tradities. Veel kennis bevindt zich nog bij ouderen, traditionele genezers en gemeenschapsleiders. Hedendaagse AI modellen en technologie kunnen behulpzaam zijn.
- Ten derde is institutionele erkenning nodig. Musea, universiteiten en gezondheidsinstellingen kunnen bijdragen aan een meer inclusieve geschiedschrijving van medische kennis.

- Ten vierde verdient de economische dimensie, ook in Suriname zelf, aandacht. Onderzocht moet worden hoe traditionele kennis heeft bijgedragen aan wetenschappelijke en economische ontwikkelingen, en hoe gemeenschappen kunnen participeren in toekomstige kennisontwikkeling.
- Het realiseren van een zogenoemde impact Lab op basis van natuurgeneeskundige kennis is noodzakelijk. Dit Lab is een co-creatie van lokale gemeenschappen, regionale, nationale en internationale stakeholders

Conclusie

De doorwerking van de trans-Atlantische slavernij beperkt zich niet tot economische achterstanden of collectieve herinneringen. Zij werkt ook door in gezondheid, kennisproductie en maatschappelijke erkenning. Het VWS-rapport heeft een belangrijke bijdrage geleverd door gezondheidseffecten van slavernij expliciet op de beleidsagenda te plaatsen. Daarmee wordt zichtbaar dat het slavernijverleden niet afgesloten is, maar deel uitmaakt van de hedendaagse werkelijkheid. Tegelijkertijd nodigt het rapport uit tot een bredere reflectie. Naast de geschiedenis van geweld en verlies bestaat er ook een geschiedenis van kennis, innovatie en overleving. De geneeskundige kennis die tot slaaf gemaakte Afrikanen en hun nazaten in Suriname ontwikkelden vormt daarvan een essentieel onderdeel.

Werkelijke erkenning van het slavernijverleden vraagt daarom niet alleen aandacht voor wat verloren ging, maar ook voor wat ondanks alles bewaard bleef. In die kennis ligt niet alleen een historisch erfgoed besloten, maar mogelijk ook een bron van maatschappelijke, wetenschappelijke en economische vernieuwing voor de toekomst.

Hugo Esseboom & Mariska de Jong